

ENGELSİZ YAŞAM VE ERİŞİLEBİLİRLİK

İlayda Kılıç¹

Çağımızda, her kesimden insanın toplumsallaşma sürecinde tam ve eşit katılımının sağlanması, engelli kişilerin haklarının korunması ve hayatlarının daha kolay hale getirilmesi önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu yönüyle engelsiz yaşam ve erişilebilirlik kavramları hayati öneme sahip görünmektedir. Engelsiz yaşam ve erişilebilirlik, toplumun her kesimi için temel bir insan hakkı ve adaletin sağlanması için bir ön şarttır. Günümüzde, engelli kişilerin hakları ve gereksinimleri konusunda artan farkındalık, bu konuların önemini daha da vurgulamaktadır. Engelsiz yaşam, engelli kişilerin topluma tam katılımını sağlamanın yanı sıra, onların insan haklarını ve özgürlüklerini koruma ve destekleme amacını taşır. Erişilebilirlik ise, bu hedeflere ulaşmak için kritik bir araçtır. Peki engellilik ve engelsiz yaşam nedir? En basit haliyle tanımlamak gerekirse engellilik, diğer insanlara nazaran kısıtlı olma ve dezavantajlı konumda bulunma hali olarak izah edilebilir. Elbette engelli kavramı çeşitli tanımlamalara da tabidir. Örneğin Türk Dil Kurumu'na göre, engelli; vücudunda eksiklik veya kusuru olan veya sakatlık yaşayan kişiler olarak tanımlanır. Diğer yandan, Dünya Sağlık Örgütü, engellilik konusundaki tanımları netleştirmek ve karışıklığı önlemek amacıyla 1980'de ilk düzenlemesini yapmış ve 1993'te Uluslararası Bozukluk, Engellilik ve Engellerin Sınıflandırılması raporuyla somutlaştırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, bu tanımları *bireysel*, *bedensel* ve *sosyal* boyutları olmak üzere üç ayrı kategoride sınıflandırmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna göre ise engelli, sağlıklı bir insanın sosyal hayatında yapması lazım gelen fiilleri, genetik veya sonraki yaşantısında meydana gelen eksiklik neticesinde psikolojik ve bedensel işlevlerin yerine getirilememesi olarak tanımlanmaktadır. Elbette bu tanımların sayısı artırılabilir.

İnsan hayatı boyunca nasıl bir yaşam sürecini bazı durumlarda kendi seçemez. Bazen doğuştan, hastalıktan veya geçirdiği bir kaza ya da doğal afet neticesinde bedensel veya ruhsal eksiklikler meydana gelebilir ve bu meydana geliş sonrası kimi zaman uzun ve meşakkatli bir tedavi sürecinden geçer ya da hayatın geri kalan kısmında bununla mücadele etmek durumunda kalır. Maalesef ki sosyal hayat koşulları olsun kentsel yapılaşma durumları olsun onların karşısına hep zorluklar çıkarır. Aslında bunun genel nedeni hayatında engel olmayan ve sanki böyle bir şeyle karşılaşmayacağını düşünen kendisinin veya sevdiğinin başına bu tarz bir sıkıntı gelmeyeceğini sanan ve en önemlisi onları anlamak için empati kurmayan bizleriz. Örneğin Türkiye'de şuan 1.039.000 görme engelli insanımız bulunmakta. Belki gün gelecek 1.039.001 olacak. Bu milyonlar arasında sen veya bir sevdiğin de yer alabilir. Hatırla hepimizi derinden etkileyen ancak kimisine kalıcı izler bırakan yüzyılın felaketinde 11 ilde umutları olan hiçbir zorluğu bulunmayan gencinden yaşlısına ve henüz hayatı bilmeyen bebekler vardı. Kimi umutlarla hayal kurdu yattı kiminin sıkıntısı vardı ağlayarak uyuyakaldı. Ta ki 6 Şubat Pazartesi saatler 04.17'yi gösterene kadar. Felaket 110 saniye sürdü ve adeta 11 ilin kaderini saniyelerle belirledi. Bu saniyelerde binlerce insanımızı kaybettik. O ana kadar hiçbir engeli olmayan insanlardan 850'si uzuv kaybı yaşadı. Yani demek istediğim engelsiz olan bir insanın hayat içerisinde neyle karşılaşacağı, hayatın ne getireceği belli olmaz. 04.16'da engelli olmayan bir insan 04.17'de engelli olabilir. Onun içindir ki empati, empati, empati hiçbir zaman unutulmamalıdır. Stephen Hawking diyor ki: "Hayat her ne kadar zor görünse de yapabileceğimiz ve başarabileceğimiz bir şey mutlaka vardır." İşte engelleri aşmak da böyledir. Ancak engel tek başına aşılamaz. Engellerle baş etmek bir destek ister. Burada ise destek olacak kişi bizleriz. Örneğin kimi zaman koltuk değneği misali koluna girmek onu desteklemek kimi zamansa ona gören iki göz duyan iki kulak olmak. Hani derler ya "davulun sesi uzaktan hoş gelir" işte o misal onların yanında olmazsak yaşadıkları zorlukları anlamazsak maalesef ki bize o davulun sesi hep uzaktan hoş gelecek. Gelin kendinize bir test yapın evden çıkın kaldırımında durun ve gözlerinizi kapatın sonra ilerleyin o karanlık dünyada kaç adım oldu bir, iki, üç... zor değil mi? Evet zor, hem de çok zor. Ancak az da olsa şanslılar diyebiliriz. Çünkü bu insanlar tekerlekli sandalye ile

---

*Türkçe Öğretmenliği Bölümü, 3.Sınıf

çıkabilen, bir koltuk değneği ile hayatını devam ettirebilen ya da eksik uzuvları tıbbi olarak tamamlanıp yaşama katılabilen insanlardır. Yani bu kişiler bir nevi sosyal hayatlarını sürdürebilen engelli bireylerdir.

Bir de yaşamdan uzak, insanlardan kopuk başka bir deyişle sosyal hayatın içerisinde olamayan ancak hep o hayatı merak eden ve özleyen birileri var. Misal evinin camında yaşlılarını izleyen ama çıkamayan bir çocuk ve her defasında “Anne ben ne zaman dışarı çıkarım?” diyen bir çocuğun yanındaki annenin çaresizliği ancak buna rağmen çocuğuna verdiği tükenmek bilmeyen umudu, asla bitmeyen sevgisi var. Gelin çocuklar biz de bu annenin umuduna umut katalım arkadaşınızı yalnız bırakmayalım biraz da olsa onunla zaman geçirip onun yüzünü güldürelim. Bu durumda sadece bir çocuk değil yetişkin de olabilir. Bir de dışarı çıkmayı boş verin camdan dahi bakamayan yatağından kalkamayan yeni doğan bir bebek gibi ilgi, şefkat ve hoşgörü isteyen sadece etrafına çaresiz bakışlarla bakan bir kısım insanlarda bulunmakta. Hem bu durumda bulunan insanımıza da hem de ona bakan insanlara da üzerimize düşen her türlü maddi ve manevi desteği göstermemiz lazım. Tıpkı engelli bireylere pozitif ayrımcılık uygulayan ilk kişi olan Hz. Peygamber’in onlara karşı iltifatlar etmesi, ikramda bulunması, onlarla şakalaşması, onların sosyal hayatı katılmalarını sağlayan kolaylıklar getirmesi, iş imkanları sunması gibi. Örneğin, kendisinin bacağından sakat olan Muaz bin Cebel’i Yemen valisi olarak tayin etmiş, onu böylesi değerli bir göreve layık görmüştür. Daha bunun gibi birçok örnek verilebilir.

Hal böyle olunca da dünyanın neresine gidilirse gidilsin çeşitli düzeylerde engelli insanlara rastlamak mümkündür diyebiliriz. Bu, hepimizin aynı zamanda birer engelli adayı olduğu gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde, her yerde belirli düzeyde engel ya da engellere sahip insanlara rastlanılması hayatın olağan akışına da uygun görünmektedir. Ancak bu durum, bu insanların gündelik hayatlarında diğer insanlara nazaran daha fazla şeyle mücadele etmelerine yol açmaktadır. Nitekim genel olarak, göz ardı edilen engelliler günümüzde maalesef ki erişilebilirlik standartlarının sağlanamamasından dolayı çeşitli düzeylerde kısıtlanmakta, erişmek istedikleri şeylere ulaşamamakta ve yapmak istedikleri çoğu işe ya da aktiviteye de katılım gösterememektedir. Aslında sadece engelliler ayrımcılığa uğramamaktadır. Ne yazık ki dünya genelinde insanlar arasında, cinsiyet, din, dil, etnik köken, ırk, bedensel ve zihinsel farklılıklar, sosyoekonomik durumları ve adını zikredemeyeceğimiz sayıda birçok sebepten ötürü çeşitli düzeylerde ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Engellilere yapılan ayrımcılık da bunlardan sadece bir tanesidir. Her insanın farklı fiziksel ve zihinsel özelliklerinin ona farklı avantaj ve dezavantajlar getirebilme olasılığı tabidir. Fakat kişiler bu özellikleri nedeniyle farklı muamelelere uğrayıp ayrımcılık yaşıyorsa, işte bu da engellilere yönelik eşitsizliği doğuran ana faktör haline gelir. Bu erişilebilirliğin sağlanamaması durumunda ise birçok problem ortaya çıkmaktadır. İşte bu mücadele sürecinde engelsiz yaşam kavramı devreye girmektedir.

Kavramsal anlamda engelsiz yaşam, toplumsallaşma sürecinde bütün insanların engellerinden bağımsız olarak tam ve etkin bir biçimde katılım sağlaması olarak ifade edilebilir. Nitekim günümüzde artık bu husus insan hakları çerçevesinde de değerlendirilmektedir. Dolayısıyla engelsiz yaşam derken insanların aklına daha çok fiziksel engeller gelse de bu kavram fiziksel engellerin yanı sıra duyuşsal, zihinsel ve bilişsel engellere de odaklandığını ifade etmek gerekmektedir. Bu, her insanın nevi şahsına münhasır yeteneklerine göre yaşamasını olanaklı kılar. Dolayısıyla kent ölçeğinden bina ölçeğine kadar neredeyse bütün her şeyin erişilebilir olması engelli kişilerin toplumsal katılımını kolaylaştırmaktadır denebilir ve engelsiz yaşamın hayata geçirilmesi için erişilebilirliğin önemli bir araç olduğu söylenebilir. Hatta bir adım daha ileri giderek konuya insan hak ve özgürlükleri perspektifinden bakacak olursak, bunun ayrımcılık kadar kayda değer bir konu olduğu da ifade edilebilir. Nitekim erişilebilirlik, teknolojik araçların kullanımı ve gündelik yaşamın çevresel şartları, bütün insanların her türlü hizmetten kolayca yararlanabileceği ve sürece eşit olarak katkıda bulunabilme şansına sahip olacakları şekilde yeniden dizayn edilmesi demektir. Bu da engelli insanların kaynaklara ve hizmetlere erişebilme ve bunların nimetlerinden istifade etmesi anlamına gelmektedir. Yani erişilebilirlik kavramı sadece fiziksel düzenlemeyi içermediği aynı zamanda fiziksel düzenlemeler neticesinde insanların sosyal hayata katılımında kolaylık sağlaması veya zora sokması ile sosyal bir düzenleme olduğunu da göstermektedir. En basitinden otobüslere engelli rampasının monte edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu erişilebilirlik, aslında engelli insanların diğer insanlar gibi toplumsal hayatta rahat bir şekilde hayatını idame etmesi anlamına geldiği için toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanması konusunda da sürece katkı sağlamaktadır. Bu haktan faydalanılamaması ise engellilerin yaşadığı problemleri artırmaktadır.

Mevcut durumda gerek alt yapı gerekse politik kararlardan dolayı iyi bir eğitim alma şansları zayıf olan ve bunun bir neticesi olarak istihdam oranı çok düşük seviyelerde bulunan engelli insanlar, toplumsal hayata ve üretime yeterli düzeyde katılamamakta ve ekonomik bağımsızlıklarını da kazanamamaktadırlar. Dolayısıyla bu süreçte mevcut standart tasarımlar yerine toplumdaki bütün farklı kesimleri kucaklayacak evrensel anlamda tasarımlar kullanılabilir. Nitekim erişilebilirlik hususuyla ilgili olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli düzenlemeler, politikalar ve standartlar düzenlenmiş ve düzenlenmeye de devam etmektedir. Ancak bu süreçte mesafe kat edilmesinin, bahse konu ülkenin refah seviyesi ve ekonomik standardıyla doğru orantılı olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Nitekim ülkelerin erişilebilirlik sürecinde rastladığı maliyet sorunları, politik kararlar ve engellilik haline yönelik bakış açıları sürecin ilerlemesi ya da ilerlememesi konusunda belirleyici olmaktadır. İnsanlar gündelik hayatta, hayatlarını idame ettirebilmek için kendi kişisel alanlarını şekillendirme fırsatına sahip olduğu gibi bunun yanı sıra, ortak kullanım alanlarına da ihtiyaç duymaktadırlar. Örnek vermek gerekirse okullar ve iş yerleri, vakit anlamında yaşamımızın büyük bir kısmını geçirdiğimiz alanlar arasındadır. Evlerimizden sonra en fazla vakti geçirdiğimiz yerler buralardır. Bunun yanı sıra, hastaneler, sosyal ve kültürel alanlar, devlet kurumları ve AVM gibi yerler de yaşamımız için önem arz etmektedir. Yine parklar ve spor kompleksleri de çevremizdeki yapısal çevrenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu mekânlarla olan fiziksel bağlantımızı sağlayan ulaşım düzenlemeleri, yaşam kalitemizi etkilemektedir. Öte yandan teknolojinin gelişmesiyle beraber iletişim ve bilgi teknolojilerinin altyapısı da bu anlamda sürece ciddi bir katkı sunmaktadır. Dolayısıyla bu yapısal çevrenin hepsinin herkes için erişilebilir bir durumda olması artık bir insan hakları konusu olarak değerlendirilmektedir.

Yapısal çevremizi ve kullandığımız objeleri tasarlarken, genel olarak kullanıcıların belirli özellikleri dikkate alınmaktadır. Bu ön şartlar genel olarak genç, sağlıklı ve ortalamadan uzak insanları hedef alır. Ancak toplumun farklı bedensel ve duyuşsal özelliklere sahip insanlardan meydana geldiği de unutulmamalıdır. Doğuştan veya sonradan edinilmiş, geçici veya kalıcı kısıtlılıkları olan farklı insanların farklı ihtiyaçları olabilir. Bu ihtiyaçları karşılamak için standartlar genellikle yaşlılar için uygun olmayabilir. Ayrıca, yalnız yaşayan insanların sayısındaki artış ve uzayan yaşam süresi, toplumda yaşlı nüfusun artmasına yol açmaktadır. Bu da bedensel ve duyuşsal engelliliklerin artmasına neden olur. Ayrıca, bebekli ebeveynlerin ve yük taşıyan kişilerin de bu listeye eklenebileceğini unutmamak gerekir. Bu farklılıklar, yapısal çevre tasarımında standart insan tipolojisinin ötesine geçen, daha kapsayıcı bir tasarım anlayışına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu anlayış, engelli kişiler için değil, farklı özelliklere sahip tüm insanlar için erişilebilir bir çevre sağlamayı amaçlamaktadır. Süreç sosyal devlet olma perspektifinde de değerlendirilebilir. Nitekim sosyal devlet anlayışında toplumdaki tüm insanların eşit olanaklara sahip olması ve bu olanaklara erişebilmesinin de esas olması bilinmektedir. Dolayısıyla bu anlamda yapılacak mevzuat değişiklikleri, ortak alanların, ulaşımın ve iletişimin toplumun her kesimini daha fazla kapsayacak şekilde daha erişilebilir hale getirilmesine yönelik çalışmalarını içermelidir.

Bu düzenlemeler sadece fiziksel erişilebilirlikle sınırlı değildir. Toplumsal refahın ve bireysel eşitliğin sağlanabilmesi için, toplumu oluşturan farklı özelliklere sahip insanların iyi bir eğitim altyapısına ve bu eğitime uygun istihdam olanaklarına erişebilmesi önemlidir. Elbette engelsiz yaşamın sağlanması için çok çeşitli düzenlemeler yapılabilir. Örneğin ; toplumun ve yetkililerin engelli kişilere karşı farkındalığını artırmak için eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları yürütülebilir, engelli insanların ulaşım araçlarına, resmi ve özel binalara ve diğer altyapılara kolay bir şekilde erişebilmesinin sağlanması için gerekli fiziksel revizyonlar yapılabilir, asansörler, engelli rampaları, sesli uyarı cihazları gibi önlemler alınabilir, işitme cihazları, ekran okuyucuları ve tekerlekli sandalye, erişimli araçlar gibi teknolojik çözümler engelli kişilerin hayatlarını kolaylaştırır.

Toplumda yaşayan bireyler olarak onlara bu hayatı kolaylaştırmada bizler üzerine de çeşitli sorumluluk düşmektedir. Bunlar arasında görme engelli bireyler için kaldırımlarda ve bina girişlerinde bulunmak üzere dizayn edilen sarı kabartmalı takip şeridinde zarar vermemek, onu gereksiz yere kendi çıkarlarımız uğruna işgal etmemek, tekerlekli sandalyelerin rahat geçmesi adına basamaklı zeminlere rampa koymak ancak koyulan bu rampaları kendi işlerimizi kolaylaştırması adına amaç dışı kullanmamak, otobüs ve metro gibi şehir içi ulaşım araçlarında engelli vatandaşlarımız için ayrılmış olan koltukları gereksiz yere işgal etmemek, binalarda, alışveriş merkezlerinde, kurum ve kuruluşlarda

bulunan asansörlerde engelli bireylere öncelik tanımak, otopark içerisinde onlara ayrılmış olan özel park yerlerini kendi şahsi keyfimiz ve rahatımız için kullanmamak, uyarı ve işaret olmaksızın açık bırakılan kanalizasyon kapaklarını yetkililere bilgi vererek kapattırmak, bina girişi içinde yer alan Braille alfabesi ile yapılan kat planı panolarına zarar vermemek, merdiven korkuluklarında bulunan Braille alfabesiyle yapılan kat yönlendirmelerini tahrip etmemek, yurtlarda bulunan engelli öğrenci odalarını amaç dışı meşgul etmemek sayılabilir. Tabii ki hep birlikte, toplum olarak özenle yürütmemiz gereken sonucu engelli bireylerimize umut olacak çeşitli projelerde vardır. Bunların başında mavi kapak projesi gelmektedir. Bu projeyle amaçlanan yürüme engeli bulunan vatandaşlarımıza tekerlekli sandalye imkanı sunmaktır. Ayrıca engellilerin hakları ve korumaları konusundaki yasal düzenlemeler de yeniden yapılandırılmalıdır.

Bu ana kadar elimden geldiği, gönlümün hissettiği, dilimin döndüğü kadar adeta bir sohbet havasında engelsiz yaşamı, engelsiz yaşam için toplum ve birey olarak kanunların dışında yazılı olmayan ama vicdani boyutta bizi ilgilendiren tarafını ve yasal olarak engelli bireylerin haklarını anlatmaya çalıştım. Ama şunları da yazmadan bitirmek istemiyorum. Yaşadığımız toplumda biz engelsiz olan insanların birbirine karşı ne sabrı, ne sevgisi, ne de merhameti kaldı. Trafikte yol vermedi diye birbirine kurşun sıkanlar, hayatın en ufak ters giden zamanında zorluk karşısında isyan eden ve daha nice canilik yapan engelsiz olan bizler, soruyorum sizlere esas engelli biz miyiz onlar mı ? Keşke hepimizin yanında karamsarlığa düştüğümüzde her türlü zorluğa karşı yılmadan, yorulmadan, umudu tükenmeden içinde her şeye rağmen yaşama sevinci hiç eksilmeyen engelli bir kardeşimiz, büyüğümüz olsa ve asıl biz onlardan güç alsak. Bence biz engelsizlerin aslında onların desteğine daha çok ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Şu zamanda o insanlar ne zorluklara göğüs geriyor biz ise engeli olmayanlar en ufak bir rüzgarda dahi savrulup gidiyoruz. Ne acı değil mi ? Gönül ister ki engelli insanlarımız özellikle ilkökul öğretmeni olsa en azından o yaşta çocuklarımıza umudu, sevgiyi, şefkati aşlar daha paylaşımcı ve geleceğe emin adımlarla giden bir toplum yetiştirir. Ben engelsiz yaşam için eğitimin ilkökul çağlarında verilmesini isterim. Engelli insanlarımızın da bu hayatta daha fazla hakka sahip olmalarını canı gönülden destekliyorum. Gönül ister ki ayrı bir bakanlık kurulsun buraya da yıllarca yılmadan bıkmadan bu zorluklarla mücadele etmiş bir engelli insanımız bakan olsun işte o zaman inanıyorum ki engelsiz yaşam önündeki tüm engeller kalkacaktır. “Zorluklar, güçlü insanların başarı hikayelerinin temel taşlarıdır.” Engelli olarak yaşayan tüm insanların hayatları bence tam bu sözlerle anlatılmakta. Keşke biz engelsizler de sizin gibi hayata umutla, sevgiyle, merhametle bakabilseydik.

Netice olarak engelli insanların haklarının korunması ve toplumsal eşitliğin sağlanması için var olan kanun, yönetmelik ve genelgelerin en iyi şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Bu amaçla, toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılması için çeşitli eğitim çalışmaları ve kampanyaların yapılması gerekmektedir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra, fırsat eşitliğinin sağlanması için çaba harcanması da büyük önem taşır. Engelli vatandaşlara sunulan hizmetlerin kalitesinin ve erişilebilirliğinin artırılması, toplumda fiziksel ve sosyal engellerin kaldırılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Unutmamak gerekir ki, engelli bireyler toplumsal değişimin önemli bir parçası olabilir, kapsayıcı, sürdürülebilir ve dirençli bir toplumun oluşumunu hızlandırabilirler. Bu nedenle, ülkemizde erişilebilirliği artırmaya yönelik yapısal değişiklikler ve ek hizmetler, topluma beklenenden çok daha fazla fayda sağlayacaktır. Engelsiz yaşam ve erişilebilirlik, toplumun tüm her kesimi için bir zarurettir. Engelli kişilerin haklarını korumak, toplumun çeşitliliğini ve kapsayıcılığını artırmak için gereklidir. Bunun için gelin birlik olup engelli arkadaşlarımızın önündeki engelleri kaldıralım. Onlara herhangi bir zorluk yaşamadan, yardım almadan engelleri yokmuş gibi bir yaşam alanı verelim. Bunun için gönülden hizmet edelim onlara bu mücadelelerinde yalnız olmadıklarını hissettirelim. Fiziksel, duygusal ve sosyal olarak engelsiz bir dünya, daha adil, daha insanca ve daha sürdürülebilir bir geleceğin temelini oluşturur. Bu nedenle, engelsiz yaşamı sağlamak için çaba göstermek hepimizin sorumluluğudur. “Güzelliğine güvenme bir sivilce yeter malına güvenme bir kıyılcım yeter” atasözümüz misali insanın başına her an her şey gelebilir. Onun içindir ki çevremizdeki engelli arkadaşlarımıza karşı oldukça duyarlı olmalı onlara sonsuz bir sevgiyle, tarifsiz bir içtenlikle, tükenmeyen bir anlayışla yaklaşmalı onların toplumsal yaşama katılmaları, birçok imkana erişmeleri için elimizden gelen tüm desteği göstermeli, her anlarında yanlarında olmalı, onları hiçbir zaman yalnız bırakmamalıyız.